

RECENSIES

581) illustreren dit. Niet iedere auteur wist verder aan het eind van zijn bijdrage de door de redactie min of meer 'voorgescreven' karakteristiek als vanzelf bij de voorafgaande tekst te laten aansluiten. Origineel mag de medewerker worden genoemd die — als wilde hij er maar direct van af zijn — zijn artikel aldus begint: NN 'genoot een goede gezondheid en had een blijmoedig karakter' (III, 273). Ten slotte kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat de — overigens verdienstelijke en vanuit eigen ervaring schrijvende — chroniqueur van levensverhalen uit de radio- en televisiewereld een te zonnige kijk heeft op al die vrolijk, hartelijk en collegiaal hetende lieden. Hier lijkt me enige zelfprojectie in het spel te zijn.

Nog meer dan bij deel I is het mij opgevallen met welk een verscheidenheid bekend geworden Nederlanders — variërend van beroemd tot berucht — gereageerd hebben op oorlog en bezetting. Ook nu kregen zij doorgaans een waardige, zo objectief mogelijke beschrijving, zonder verheerlijking of verguizing, maar ook zonder afstandelijke relativering of opdringerige vergoelijkijking. Voor een 'revisionistische' oorlogsgeschiedenis, waar immers menigeeen mee bezig is, biedt een belangrijk deel van het in het *BWN* opgeslagen geheel van biografieën waardevolle gegevens en nuttige verwijzingen naar nog niet genoeg gebruikte bronnen. Vanzelfsprekend zal een zich steeds verschuivend perspectief voor voldoende differentiatie blijven zorgen. In het bijzonder inzake het hete hangijzer 'collaboratie' is van toepassing, wat een der schrijvers opmerkt: 'De discussie over de schuldvraag zal echter door de historici worden voortgezet zonder ooit tot een definitieve uitspraak te kunnen leiden. De grenzen tussen zuiverheid en verantwoordelijkheid zijn daarvoor te moeilijk te trekken' (111,103).

Ook in de beide hier besproken banden treft de lezer voor het grootste deel twintigste-eeuwers aan, met daartussen een aantal negentiende-eeuwers. De daaraan voorafgaande eeuwen zijn slechts met enkelingen vertegenwoordigd. Aan het ten principale beleden voornemen om verouderde biografieën uit het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW)* te vervangen is tot nu toe nauwelijks gevolg gegeven. Overeenkomstig hetgeen daarover eerder door mij is opgemerkt ben ik daar niet rouwig om. Wanneer echter het voornemen in de toekomst dusdanig wordt gerealiseerd als in deel II bij Groen van Prinsterer is geschied, trek ik mijn toen geuite bezwaren graag weer in. Aan het einde van een diepgravende schets, die niettemin helder en bondig is geformuleerd, verwijst de desbetreffende auteur souverain naar de geheel andere bijdrage over Groen in het *NNBW*. Dat één artikel in dit verband voor het voetlicht wordt gehaald, betekent natuurlijk geenszins dat er niet zeer vele uitstekende bijdragen in deze bij elkaar 1322 pagina's tekst staan afgedrukt. Mijns inziens heeft elk van de beide delen volledig aan de door de redactiecommissie uitgesproken wensen beantwoord. Meer zelfs dan dat ze de gebruiker 'niet teleurstellen' en 'tot nut zijn' zullen ze, samen met deel I, allengs tot diens vertrouwde en onafscheidelijke vraagbaak uitgroeien.

J. A. Bornewasser

H. P. Neuheuser, e. a., ed., *Ontsluiting en gebruik van historische landkaarten* (Maastricht: Limburgs Geschied- en oudheidkundig genootschap, Keulen: Rheinland Verlag, 1988, 332 blz., f52,-, ISBN 3 7927 1010 2).

De hier te bespreken publikatie is een bundeling van de voordrachten die zijn gehouden tijdens een bijeenkomst van het Benelim convent van archivariissen, een samenwerkingsverband van archivariissen in de beide Limburgen en het Rijnland. Deze bijeenkomst was voor het eerst aan een centraal thema gewijd, namelijk het ontsluiten en het gebruik van historische kaarten. Uit

de in de bundel afgedrukte bijdragen komt duidelijk naar voren hoe de historische geografie en kartografie in ontwikkeling zijn. Vooral dank zij de toepassing van de computer komt een uitgebreide hoeveelheid nieuwe gegevens aan het licht, die niet alleen van belang zijn voor de verschillende takken van de historische wetenschap, maar ook voor vele andere disciplines. Een en ander heeft tot gevolg dat de waarde van kaarten als historische bron sterk toeneemt. Deze situatie stelt uiteraard ook eisen aan de wijze waarop de kaartcollecties en het kaartmateriaal zelf ontsloten moeten zijn. Het lag dan ook voor de hand dat op bovenbedoelde bijeenkomst, en later in de bundel, aan dit aspect veel aandacht is besteed.

De reeks bijdragen, die mede zo interessant zijn omdat het onderwerp vanuit verschillende disciplines is behandeld, wordt geopend met een exposé van K. Zandvliet over de militaire kartering van Nederlands Limburg en een overzicht van de belangrijkste kaartcollecties in deze provincie, samengesteld door R. de la Haye. Daarna formuleert Th. F. Faber op basis van een verslag van drie door hem uitgevoerde ontsluitingsprojecten een aantal aanbevelingen omtrent de daarbij te volgen methodiek. Een daarvan behelst het samenstellen van *Findkarten*, actuele topografische kaarten waarop de ruimtelijke begrenzingen van oude kaarten worden ingetekend, wat het bijeenzoeken van kaartmateriaal dat in een collectie over een beperkt gebied aanwezig is, sterk vereenvoudigt. In aansluiting hierop introduceert H. P. Neuheuser een methode voor het ontsluiten van het kaartmateriaal zelf. Dit procédé, dat is gebaseerd op de geografische en kartografische informatie in het kaartbeeld, leent zich goed voor geautomatiseerde bewerking. Kaarten vormen voor een groot aantal wetenschappelijke disciplines een belangrijke bron van informatie. Door hun complexiteit stellen zij echter hoge eisen aan de opzet en de structuur van de informatiesystemen waarmee zij kunnen worden ontsloten. R. Schmidt schetst enkele theoretische uitgangspunten voor dergelijke systemen en lanceert een aantal ideeën over de wijze waarop deze kunnen worden opgebouwd. In een artikel over het ontsluiten van kaarten in bibliotheken gaat R. Jung in op de titelbeschrijving, waarvoor sinds 1974 een min of meer gestandaardiseerd model wordt gehanteerd, en op de catalogisering.

In de serie artikelen over het gebruik van oude kaarten laat allereerst K. Fehn aan de hand van twee voorbeelden zien hoe met behulp van dit materiaal voor diverse tijdperken de geografische toestand van een bepaald gebied kan worden gereconstrueerd. Dat dergelijke studies ook beleidsondersteunend kunnen zijn, blijkt uit een bijdrage van P. Burggraaff, die onder meer ingaat op het onderzoek naar de ontwikkeling van het cultuurlandschap in Nederland, waarvan de resultaten van belang zijn voor het vaststellen van het planologische beleid. Andere voorbeelden van in Nederland uitgevoerde historisch-geografische projecten komen ter sprake in het artikel van J. L. H. Hartmann over de toepassing van de computer bij de analyse van kaarten. Hierin behandelt hij onder meer het onderzoek naar de nauwkeurigheid van oude kaarten en het combineren van gegevens uit oude kaarten met de veelheid van informatie die in het actuele kaartmateriaal is vastgelegd. Het nut van kaarten voor de archeologie staat centraal in een uiteenzetting van H. Stoepker. Deze stelt daarin overigens ook de betrouwbaarheid van historische kaarten aan de orde, een problematiek waaraan G. Aymans in de bundel nog een apart artikel heeft gewijd. Het Belgische aandeel in het boek wordt geleverd door J. Molemans, die de achtergronden van het ontstaan van het achttiende-eeuwse kadaster in de Limburgse Kempen belicht. Verder wordt in de bundel nog aandacht besteed aan het gebruik van oude kaarten bij exposities (H. P. Neuheuser en S. Harke-Schmidt) en aan hun betekenis als handelsobject (R. Venator). Tenslotte dient nog te worden vermeld dat een aantal bijdragen is voorzien van uitgebreide opgaven van literatuur over het behandelde onderwerp.

J. P. C. M. van Hoof

RECENSIES

G. Rooijackers, T. Romme, ed., *Charivari in de Nederlanden. Rituele sancties op deviant gedrag* (themanummer van *Volkskundig Bulletin*, XV (1989) 249-394; Amsterdam: P. J. Meertens-Instituut van de KNAW, 1989, 141 blz., f20,-, ISBN 90 70389 19 3).

In 1988 organiseerde de historische vereniging Brabant een congres over het thema 'volksgerichten in de Zuidelijke Nederlanden'. Recent onderzoek stimuleerde tot het presenteren van de resultaten over regio's die niet aan bod waren gekomen tijdens de internationale conferentie die in 1977 te Parijs was georganiseerd over 'charivari'¹. Het resultaat is een gevarieerde bundel die zijn waarde mede ontleent aan enkele speciaal toegevoegde bijdragen: acht artikelen ingeleid door redacteur Rooijackers (253-265). Uit heel verschillende invalshoeken wordt het verwarrende begrip charivari belicht. Redactrice Tiny Romme heeft als definitie voorgesteld: 'een rituele sanctie gericht tegen deviant gedrag en als zodanig een instrument tot sociale controle van een gemeenschap' (253). De antropoloog A. Blok laat in zijn bijdrage zien dat charivari's begrepen kunnen worden als 'purificatie-riten': 'openbare, collectieve, unanieme, anonieme en spontane manifestaties, gericht op de eliminatie van pollutie door middel van de correctie of uitstoting van de overtreder uit de gemeenschap' (266). Geweldpleging, lawaai maken, animalisering en het door de straten voeren van het slachtoffer zijn vaak terugkerende elementen in dit ceremonieel, merkt Blok op (272). En terecht wijst hij tevens op de gelijkenis met lynchings, tirannenmoord en door de overheid geregisseerde openbare strafvoltrekkingen. Het inslaan van vensters en deuren, het molesteren van het slachtoffer (de zondebok) — bijvoorbeeld door het insmeren met pek en veren —, het maken van 'ketelmuziek' zijn aspecten die in de bijdragen terugkeren onder verschillende noemers.

De oorzaken van dit soort corrigerend optreden van dorps-, wijk- of leeftijdgenoten tegen lieden die de algemene normen (met name op zedelijk gebied) overtraden, wordt gezocht in de kleinschaligheid van de betreffende samenlevingen, in het (nog) samenvallen van publiek en privé domein, in crisissituaties ontstaan door druk van buiten af, en dergelijke. Erg verhelderend is dit alles niet. En dat komt waarschijnlijk ook niet zo zeer door het bijeenplaatsen van artikelen met een brede theoretische pretentie naast verslagen van lokaal-historisch onderzoek (incidenten) — alle zeer leesbare bijdragen overigens —, als wel door het diachrone karakter ervan: late middeleeuwen (H. Pleij, Marjoke de Roos) tot in de twintigste eeuw, en door de grote thematische diversiteit.

Het zoeken naar de essentie van charivari, volksgericht of hoe men het ook wil noemen, lijkt daardoor bij voorbaat tot mislukken gedoemd. Interessant is in dit verband het essay van G. C. J. J. van den Bergh (365-375). In zijn terugblik op het twintig jaar eerder door hem en anderen verrichte onderzoek in Staphorst uit Van den Bergh nu twijfels over het destijds door hem gekozen perspectief. Is het volksgericht niet al fond een produkt der juridische verbeelding — om het even of het als eigenrichting of als sociale beheersing wordt verstaan? Op het eerste gezicht zou men de vraag misschien willen afdoen als het dilemma van de wens tot *Verstehen* zonder anachronisme en de noodzaak tot uitbuiten van verkregen wijsheid achteraf. Maar het probleem is complexer. Immers, de westerse samenleving heeft zich — deels bewust — vanuit de middeleeuwen ontwikkeld tot naties die zich als rechtsstaten zien. Wet en recht moeten heersen ('rule of law') van boven naar beneden, en liefst ook *bottom-up*. Dat is een langzaam, allerminst rechtlijnig, noch gelijktijdig ontwikkelingsproces. Het is dus niet zo vreemd als *outsiders* charivari als 'eigenrichting' afkeurden. Terecht merken Van den Bergh en anderen op dat met dat etiket niet de hele waarheid is verteld, ja, soms zelfs slechts het kleinste deel van de waarheid is gezegd. Maar het is anderzijds toch wel opvallend dat op verschillende plaatsen in